

Sofija Kanopkaitė. LBS įkūrimo istorija.

Kalba, pasakyta 2010 gruodžio 3 dieną seminare „LBD 50“, Vilniuje, Lietuvos Mokslų Akademijoje

Mieli kolegos biochemikai, didžiai gerbiami svečiai,

Esu sutrikusi, jaučiuosi lyg į viešumą ištrauktas dar gyvas archyvinis eksponatas, bet vis tiek esu nuoširdžiai dėkinga Jums, mano biochemikai, už suteiktą garbę su jumis sugrįžti į praeitį, dabar jau istoriniais puslapiais tapusį laiką, kai pirmuosius žingsnius žengė anuometiniai biochemikai, kurdami savo bendruomenę – draugiją.

Tad sveikinu Jus visus, atvykusius į Jubiliejinį 50 metų gyvuojančios Draugijos suvažiavimą. Smagu matyti šį gražų intelektualų būrį. Smagu ir tai, kad šiandien galime drąsiai teigti ir tuo didžiutis, kad laisvos Lietuvos biochemikai savo veikloje žygiuoja lygiagrečiai su pasaulio biochemikais po laisvos, nepriklausomos Lietuvos vėliava, spręsdami šiuolaikines problemas.

Istoriškai žvelgiant, biochemija pasaulyje vystėsi žaibiškais šuoliais. Nors 18 amžiaus pabaigoje ir 19 amžiaus pradžioje chemijos ir fiziologijos mokslų sandūroje atsirado ir pradėjo pirmuosius žingsnius, biochemija, kaip klasikinis mokslas susiformavo iki 20 amžiaus penktojo dešimtmečio. O štai biochemija, kaip molekulinės biologijos ir molekulinės genetikos išraiška, pradėjo formuotis nuo 20 amžiaus šeštojo dešimtmečio. Dabar ji pasiekusi raidos epogėjų.

Įvardintus biochemijos mokslo vystymosi etapus istoriškai stebime ir Lietuvoje nuo 18 amžiaus (VU), tarpukario Lietuvoje (20 amžiaus pirmoji pusė, Kauno universitete nuo 1922 m.), o taip pat ir sovietinių laikų Lietuvoje (šiuo klausimu plačiau yra paskelbtas LKMA Metraštis, 2000, t. 17, p. 325-346).

Šios dienos mano pokalbio su jumis tikslas – prisiminti LBD susikūrimo aplinkybes. LBD įsteigta 1960 m. Dvidešimt devynis metus, t.y., iki 1989 m. ji veikė Sovietų Sąjungos Visasąjunginės biochemikų draugijos (VBD) sudėtyje, su teise vadintis LBD – Lietuvos skyriumi. VBD įsteigta vos dvejais metais anksčiau, t. y. 1958 m., ir veikė prie Visasąjunginės Mokslų akademijos Maskvoje. LBD, kaip ir kitos 16 sąjunginių draugijų veikė pagal VBD įstatus. VBD priklausė Tarptautinei Biochemikų Sąjungai (IUB) ir Europos Biochemikų Federacijos organizacijai (FEBS). Priešingai nei šiandien, LBD juridškai tiesioginių ryšių su šiomis organizacijomis negalėjo turėti. Mūsų LBD nariai užsienyje buvo kotiruojami kaip VBD nariai (atstovai). Dalyvavimas tarptautiniuose moksliniuose renginiuose galėjo vykti tik VBD centro valdybos nutarimu.

LBD įsteigimas. Įsteigti LBD paskatino akademikui Vladui Lašui iš VBD atsiųstas raštas. Kaip žinia, 1946-1961 m. laikotarpiu V. Lašas buvo LMA Gamtos mokslų skyriaus Akademikas sekretorius, o po to – šio skyriaus biuro narys. Todėl jo adresu ir buvo atsiustas minėtas raštas. Rašte buvo siūloma Lietuvoje įkurti VBD Lietuvos skyrių. Kartu buvo pakviesta dalyvauti su pranešimais 5-

tajame tarptautiniame biochemikų kongrese, numatytame 1961.08.10-16 dienomis Maskvoje (jame dalyvavo 12 LBD narių).

Į steigiamąjį LBD suvažiavimą 1960.10.26. atvyko 26 entuziastai. Jis vyko Vilniuje, LMA (Gedimino pr. 3), 27-ame kabinete (akademiko V. Lašo buveinėje). Draugijos steigėjas, akademikas prof. Vladas Lašas draugijai vadovavo šešis metus, iki mirties (1966.01.02).

Kiti draugijos pirmininkai buvo: prof. Petras Bluzmanas (1966.01.18. – 1970.02.19), prof. Sofija Kanopkaitė (1970.02.13. – 1992.01.08 ir 1994.12.28 – 2000), prof. Antanas Jasaitis (1992.01.08. – 1994.12.28).

Draugijos išdininkais buvo Alfonsas Gabrėnas (1960-1968), Ieva Savickaitė (1968-1988), Irena Vitėnienė (1988-1994), Rūta Navakauskienė (1994-1996), Larisa Chaustova (1996-2000).

LBD sekretoriais buvo Sofija Kanopkaitė (nuo draugijos įsteigimo iki 1970 m.), Arūnas Gineitis (1970-1973), Adomas Vagonis (1973-2000).

Nuo 1989.10.19. VBD Lietuvos skyrius reorganizuotas į savarankišką LBD.

LBD steigimas prof. V. Lašo mintyse, matyt buvo brandintas ir anksčiau, nes jau steigiamojo susirinkimo darbotvarkėje buvo aptarti ne vien draugijos steigimo, bet ir biochemijos specialistų rengimo, biochemijos mokslo centro kūrimo Lietuvoje klausimai. Steigiamajame susirinkime buvo nutarta, kad biochemijos specialistams rengti Lietuvoje racionaliausia būtų steigti Biochemijos katedrą Vilniaus universitete. Jau steigiamajame susirinkime buvo sudaryta komisija – VU doc. L. Jasinskas, doc. A. Malachovskis, b.m.k. S. Kanopkaitė. Jie turėjo skubiai paruošti ir pateikti LMA prezidentui akad. Juozui Matuliui raštą su prašymu, kad šis kartu su VU rektoriumi kreiptųsi į aukštesnes instancijas dėl neatidėliotinos būtinybės rengti biochemijos specialybės kadrus Lietuvoje.

Jau 1961.01.26. LMA prezidento J. Matulio, V. Lašo ir VU rektoriaus akad. Jono Kubiliaus parašais patvirtintas raštas įteikiamas Lietuvos plano komisijos pirmininkui ir Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokymo komiteto pirmininkui. Buvo motyvuotai prašoma leisti įsteigti biochemijos specialybės programą prie VU Chemijos fakulteto ir nuo 1961/1962 mokslo metų priimti po 10-15 studentų kasmet.

Taigi, 1962 m. VU pradėta rengti biochemikus. Pirmasis biochemijos katedros vedėjas buvo LBD narys Algirdas Malachovskis (1962-1968). Iš pradžių biochemijos praktikos darbams talkino b.m.k. Kristina Pakarskytė ir S. Kanopkaitė. Pastaroji kurį laiką skaitė specialų kursą „Nukleino rūgštys“. LBD narys doc. L. Jasinskas daug prisidėjo, organizuodamas VU biochemijos specialybės studijų kurso programą.

Tik po šešerių metų (1966.08.04) Sąjunginio Ministrų tarybos Mokslo ir technikos komiteto nutarimu leista LMA sistemoje įsteigti ir Biochemijos institutą. Jis pradėjo veikti 1967.01.01. Pirmoji ilgametė (1967-1985) instituto direktorė prof. Liuda Rasteikienė taip pat buvo LBD narė.

Biochemijos specialistų rengimas VU ypač įsibėgėjo 1968-1971 m. Tam darbui vadovavo doc. Antanas Glemža, o nuo 1971 m. akad. Benediktas Juodka. Drąsiai galime teigti, kad mūsų rengiami biochemijos specialistai savo žiniomis dabar prilygsta pasaulio biochemikams.

Nuo sukūrimo pradžios LBD pagrindiniai uždaviniai buvo: biochemijos mokslo plėtotė, jos laimėjimų propagavimas, rengiant susirinkimus, konferencijas, suvažiavimus, kongresus ir juose aktyviai dalyvaujant.

1972 m. įvykusiame I draugijos suvažiavime jau buvo inventorizuotos mūsų turimos biochemikų pajėgos, darbų kryptys ir apimtys. Tai atsispindėjo išleistame leidinyje „Biochemija Tarybų Lietuvoje“, Vilnius, 144 p. Iki 2000 m. įvyko šeši analogiško pobūdžio suvažiavimai (1972, 1975, 1983, 1988, 1995, 2000 m.).

Draugijai ypač svarbūs ir vertingi buvo bendri moksliniai renginiai su broliškėmis respublikomis – Latvija ir Estija, taip pat su dabartiniu Peterburgu ir Baltarusijos BD. Pirmasis tokio pobūdžio renginys įvyko 1960 m. Tartu mieste (Estijoje). Iš viso įvyko septyni tokie renginiai, paeiliui skirtingose respublikose.

Draugijos veiklą organizavo valdyba. Iki 2000 m. valdyboje pasidarbavo 48 aktyviausi draugijos nariai, tarp kurių figūruoja ir šio suvažiavimo pranešimų autoriai: prof. Vladas Bumelis, Benediktas Juodka, Valdemaras Razumas, Adolfas Toleikis, Valdas Laurinavičius, ir kiti – prof. Alfonsas Merkys, Antanas Praškevičius, Vytas Tamošiūnas, Teofilis Čiurlys, Romualdas Martišauskas, Juozas Račkus ir daug kitų dar nesuminėtų biochemikų.

Trumpai, tokia buvo pirmieji LBD sukūrimo ir veiklos žingsniai, kurie per dešimtmečius pažėrė gražių rezultatų. Štai kai kurie skaičiai patvirtinantys šį teiginį: pvz., per 5 metus nuo LBD įsteigimo narių skaičius nuo 26 ūgtelėjo iki 44 (tai lyg latentinis periodas), 1970 m. – 98, 1980 m. – 200, 1985 m. – 240, 1990 m. – 250, 2000 m. – 200. Šių skaičių dinamika susijusi su biocheminio profilio institucijų atsiradimu ir jų kadro branda. 1962 m. pradėta dėstyti biochemija, VU Gamtos fakultete 1964 m., Vilniaus Pedagoginame institute 1965 m. įsteigtos probleminės laboratorijos, 1967 m. – Biochemijos institutas, 1971 m. – Vilniaus fermentinių preparatų gamyklos bazėje – Centrinė mokslinė techninė laboratorija. Svarbus biochemijos kadro šaltinis buvo Kauno mokslinės institucijos. Taigi, formavosi grįžtamojo ryšio principas: kadro branda skatino naujų institucijų steigimąsi, o naujos institucijos nagrinėdamos aktualias mokslo problemas, brandino Lietuvai (ir ne tik!) mokslo kadrus, kurie jungėsi į LBD. Habilituotų daktarų skaičius draugijoje padidėjo nuo 2 (1960 m.) iki 44 (1999 m.).

Išsamiau LBD veikla nuo jos pirmųjų metų iki 2000 m. atsispindi penkiuose spaudiniuose:

1. S. Kanopkaitė. Lietuvos biochemikų draugijai 35-eri. Biologija, 1995. Nr. 1-2, p. 5-8.
2. S. Kanopkaitė, A. Vagonis. Lietuvos biochemikų draugijos (LBD) veikla per atkurtos Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį. Šeštasis LBD suvažiavimas, skirtas draugijos 40-mečiui. Biologija, 2000. Nr. 2 (priedas), p. 5-11.
3. S. Kanopkaitė. Lietuvos biochemikų draugija nuo 1960 iki 2000 metų. LKMA Metraštis, Vilnius, 2000. t. 16, p. 365-414.
4. S. Kanopkaitė. Trumpa biochemijos mokslo raidos apžvalga. LKMA Metraštis, Vilnius, 2000. t. 17, p. 325-346.
5. S. Kanopkaitė. Lietuvos biochemija: istorinis kontekstas. LKMA Metraštis, Vilnius, 2006. t. 29, p. 83-105.

Keliais žodžiais leiskite apsistoti ties aplinkybėmis, kurios paskatino LBD atsiskirti nuo VBD. Tai buvo 1989 m. pradžioje. VBD atsiuntė naujai parengtą VBD įstatų projektą, prašydama pateikti pageidavimus ir vertinimus. 1989.03.14. Vilniuje įvyko bendras Latvijos, Estijos ir Lietuvos biochemikų draugijų atstovų posėdis šiems įstatams apsvastyti. Estijos atstovais buvo profesoriai A. Kestner ir A. Kengisep, Latvijos – prof. M.R. Green ir V. Baumanis (savo atvykimu šiandien pagerbęs mūsų suvažiavimą), Lietuvos – prof. A. Praškevičius, B. Juodka, A. Jasaitis, V. Tamošiūnas, S. Kanopkaitė, A. Vitkus, V. Astrauskas, A. Sadauskas, dr. G. Bražėnas.

Viena iš svarbiausių siūlomų pataisų buvo ta, kad respublikiniai draugijų skyriai turėtų būti savarankiškomis respublikų draugijomis, santykius su VBD palaikančiomis sutarčių pagrindu. Toks pasiūlymas buvo priimtas tik po metų (1990.02.22). 1989.10.19. dar nesulaukus rezultatų, LBD Visuotiniame susirinkime buvo priimti savarankiškos LBD įstatai, kurie buvo įregistruoti Lietuvos Ministrų tarybos 1990.02.29 ir 1996.11.06 perregistruoti Teisingumo ministro įsakymu Nr. 491 V.

LBD įsijungimas į tarptautines BD taip pat pareikalavo nemažai pastangų. Dėl sutelkto Estijos, Latvijos ir Lietuvos draugijų bendradarbiavimo ir čia buvo pasiekta norimų rezultatų. Tuo tikslu buvo nutarta laiškais kreiptis į atskirų valstybių FEBS nares, prašant pritarti mūsų draugijų narystei FEBS. Atsakomaisiais laiškais į mūsų prašymus jautriai atsiliepė Lenkijos, Čekoslovakijos, Švedijos, Bulgarijos, Vakarų Vokietijos, Izraelio FEBS narės, pažadėjusios savo paramą reikiamu momentu. Už tai šiandien gyvu žodžiu reiškiame didžią padėką čia dalyvaujančiam Lenkijos BD atstovui prof. Jerzy Duszynski.

1991.08.4-9 dienomis Jeruzalėje vykusiame 15-ame Tarptautiniame biochemikų sąjungų kongrese (kartu vyko ir 31-asis FEBS tarybos posėdis) 20-čia balsų už, 4-iems balsavus prieš, Lietuvos, Latvijos ir Estijos BD tapo FEBS narėmis. 1992.09.01. LBD tapo Tarptautinės

Biochemijos ir Molekulinės biologijos sąjungos (IUBMB) asocijuota narė. Šiais klausimais labai vaisingai pasidarbavo ilgametis LBD sekretorius dr. Adomas Vagonis.

Tokia tai buvo pradžia. Praėjo 50 metų. LBD veikla jau įėjo į bendrą Lietuvos istoriją, užpildydama savąjį būties puslapį mokslo skyriuje. 50-ties metų gyvavimu Lietuvos mokslo statinyje LBD užėmė savitą kertelę ir pagal laiko aplinkybes dėjo ir tebededa (alegorine kalba) plytą prie plytos, kurdama bendrą pasaulio biochemijos mokslo statinį.

LBD, būdama mūsų tautos dalimi kartu su visa tauta jautriai išgyvena vykstančius politinius socialinius lūžius. Todėl manau, kad niekas kitas, kaip tik kūrybiškai atlikti darbai su meile ir teisingumu žmonijos ir Tėvynės labui įprasmina žmogaus gyvenimą, Jo būtį. Šiandien su mumis, gyvaisiais, Lietuvos biochemikų darbais didžiutąsi ir LBD įsteigėjas akademikas Vladas Lašas. Amžina jam padėka.

Belaukiant šv. Kalėdų, leiskite palinkėti visiems kūrybinio džiaugsmo darbuose ir Dieviškos palaimos šeimose. Ačiū už dėmesį ir kantrybę.